

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНОГО ВНЗ

М.І. Смирнова

доцент кафедри української та іноземних мов

Кримського економічного інституту ДВНЗ

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

У статті розглянуто проблема підвищення мотивації вивчення іноземної мови студентами немовних ВНЗ. Проаналізовано змістовна та процесуальна складова навчального процесу. Пропоновані дидактичні засоби стимулювання вивчення іноземної мови.

Ключові слова: навчальний процес, дидактичні умови, мотивація.

У період швидкого розвитку економічних, комерційних зв'язків з діловими колами зарубіжних країн зростає роль та посилюється необхідність вивчення іноземної мови з орієнтацією на її практичне застосування в професійній діяльності.

Вивчення іноземної мови в немовному ВНЗ не є самоціллю: іноземна мова є засобом досягнення мети підвищення освітнього рівня, ерудиції в рамках своєї вузької спеціальності. В умовах немовного ВНЗ одним з важливих завдань є навчити студентів професійному іншомовному спілкуванню, сприяти одержанню студентами знань та формуванню вмінь та навичок, що дають можливість майбутнім спеціалістам у різних галузях різних областях адекватно використовувати іноземну мову у професійній діяльності.

Оволодіння іноземною мовою є засобом загального та професійного розвитку особистості студента. Сама діяльність набуває рис пізнавальної «самодіяльності», самоорганізації, її необхідно стимулювати та активізувати. Особливу увагу в цьому слід приділяти розвитку активності та самостійності пізнавальної діяльності, мотивації як передумови та основній умові всякої діяльності та пізнавальної, в особистості.

Відомо, що внутрішнім стимулом активізації пізнавальної діяльності студентів, рушійною силою, джерелом формування і розвитку інтелектуальної активності і самостійності є пізнавальні потреби. Пізнавальний інтерес як якість особистості є основою активності і самостійності, їх умовою та джерелом, оскільки пов'язаний з нею і складає основу мотиву самостійної діяльності. Активність, самостійність і мотивація ми розглядаємо як поняття тісно взаємопов'язані, оскільки «лише тоді, коли студенти матимуть можливість виявляти ініціативу, самостійність і творчість, можна чекати належної мотивації навчальної діяльності», як справедливо вважає М. І. Сметанський [6].

Оскільки будь-яка діяльність зазвичай полімотивована, для організації самостійної роботи важливим є врахування різних видів мотивації студентів економічних спеціальностей при вивченні іноземних мов. Стосовно навчання іноземної мови виділяються три види мотивації: 1) мотивація, пов'язана з перспективою використання мови в майбутній діяльності (зі свого фаху, в поїздки за кордон тощо); 2) мотивація, пов'язана з перспективою застосування набутих на заняттях знань і умінь в позаурочній роботі – у виступах на вечорах, конкурсах, олімпіадах, в читанні газет і журналів тощо; 3) мотивація, пов'язана з постановкою викладачем на занятті задач, що поступово ускладнюються, і організацією різних форм їх виконання. Умовно останню називають ближньою мотивацією. Вона є основою динамічності мотивів навчання, їх поступового переходу в усвідомлену далеку мотивацію [8].

На нашу думку, цю мотивацію мовної підготовки слід враховувати разом з мотивами самостійної діяльності, які було визначено А. К. Громцевою [2]. Серед них : 1) соціально значущі мотиви, пов'язані з реалізацією ідеалів і життєвих планів студентів (формування світогляду, морального кредо, підготовка до вибраної професії, бажання усвідомити свої можливості в цьому відношенні); 2) мотиви, пов'язані з рушійною силою особистої пізнавальної потреби і пізнавального інтересу; 3) мотиви, пов'язані з потребою особистості у самовдосконаленні, в розвитку своїх здібностей, призначення; 4) мотиви, пов'язані з різними захопленнями, хобі.

Аналіз груп мотивів дозволив визначити основні мотиви самостійної роботи студентів економічних спеціальностей, що на різних етапах вивчення іноземної мови можуть бути або провідними, або додатковими [3]: пізнавальні, професійні, соціальні, особистісні. Поступову зміну мотивів навчальної діяльності ми

вважаємо важливим критерієм ступеня розвитку самостійності як риси особистості.

На наш погляд, у немовному ВНЗ при підготовці висококваліфікованих фахівців особливе місце посідають соціально значущим мотивам, серед яких ключове місце відводиться мотивам професійної орієнтації.

Слушною є думка В. В. Волкової [1], яка стверджує, що професійна спрямованість виконує одночасно декілька функцій:

- є стрижневою якістю особистості, що пов'язує інші, особистісні й професійно значущі властивості;
- виступає одночасно як мотив і регулятор професійних дій;
- керує задоволенням провідних потреб та інтересів особистості.

У немовному ВНЗ інтереси студентів концентруються навколо їх майбутньої спеціальності. Отже, задача викладача полягає в тому, щоб підтримувати професійний інтерес студентів через зміст, форми, способи самостійної діяльності студентів, безпосередньо або опосередковано забезпечуючи їх професійно орієнтованою інформацією.

Серед умов умов ефективної самостійної пізнавальної діяльності студентів в рамках дисципліни "Іноземна мова" можна назвати наступні:

1) студенти отримують повну та адекватну інформацію про зміст, призначення та методи оволодіння системою знань та умінь, які складають предмет даної дисципліни, а також переконуються в тому, що запропоновані знання і вміння мають важливе значення для їх майбутньої професійної кваліфікації та підвищення загальнокультурного рівня;

2) кожен студент забезпечується відповідними навчально-методичними посібниками, за допомогою яких викладач здійснює управління процесом оволодіння знаннями, спрямовуючи студента до самокерування, самоконтролю пізнавальної діяльності.

Структура "викладач – навчальний матеріал – процес навчання – студенти" є основою тієї спільної діяльності, що складає зміст навчання. Виходячи з того, що зміст навчальної дисципліни визначають відбір, організація, структура навчального матеріалу, типи вправ, а зміст процесу – система взаємодій викладача та студентів, подуктом навчання є сформованість іншомовних знань, умінь, навичок, проаналізуємо засоби підвищення значущості мотиву змісту та процесуального мотиву при вивченні студентами дисципліни «Іноземна мова».

Здійснений нами аналіз досліджень за проблемою "організація самостійної роботи студентів" дає можливість зробити висновок, що необхідними умовами, що ефективно

впливають на організацію самостійної позааудиторної діяльності студентів з іноземної мови є створення мотиваційної основи позааудиторної діяльності; широке застосування різноманітних професійно-орієнтованих завдань для самостійної позааудиторної роботи студентів із наступним аналізом результатів їх виконання; упровадження системи позааудиторної роботи, до складу якої входять сучасні гнучкі педагогічні технології, що поєднують науково обґрунтовані індивідуальні й колективні форми роботи, індивідуалізація професійного навчання з урахуванням рівня підготовки кожного студента, досить не вирішеною є проблема розробки і впровадження технології організації самостійної роботи студентів засобами комплексного застосування інформаційно-методичних засобів.

Нами визначено, що сучасний навчальний посібник для самостійної роботи з іноземної мови має бути комплексом навчальних матеріалів, організованих до певної методичної системи відповідно до конкретних задач і умов навчання. Мета навчального посібника – формування умінь самостійної пізнавальної діяльності, умінь студентів з різних видів мовленнєвої і професійної діяльності. Професійно значуща інформація, представлена в підручнику, виступає як чинник, регулюючий і направляючий процес навчання. Метою мовленнєвої діяльності стає задоволення потреби в професійній інформації. Мовленнєві дії є частиною пізнавальної і загальної діяльності.

Ми користувалися цими положеннями при розробці навчального посібника "Import/Export Business" [7], який має забезпечувати: 1) формування навичок і умінь самостійної роботи; 2) розширення і поглиблення знань зі спеціальності "Міжнародна економіка"; 3) вдосконалення навичок мовленнєвої і професійної діяльності.

Ми вважаємо, що для підвищення мотивації вивчення іноземної мови необхідно використовувати всі методи організації самостійної роботи, які можуть бути поділені на дві групи залежно від типу діяльності: практична, тренувальна діяльність і пошукова діяльність. Цей розподіл відповідає і ступеню самостійності, що проявляється при виконанні цих видів діяльності. Питома вага методів-способів змінюється залежно від етапу, змісту і задач навчання.

Виходячи з творчих можливостей студентів навчальні завдання (вправи) до самостійної роботи, які представлено в навчальному посібнику, можна поділити на *пізнавальні* задачі для осмислення значення мовних одиниць і *комунікативні* завдання, що вимагають творчого застосування мовних знань і навичок в мовленнєвих ситуаціях (пізнавальні задачі,

скеровані на формування потенційного запасу мовних засобів, і пізнавальні задачі, скеровані на сприйняття значення читаного).

Навчальний посібник "Import/Export Business" дозволяє здійснити перехід від пізнавальних задач до комунікативних і комунікативно-пізнавальних, від повно поставлених задач до неповно поставлених, від алгоритмічних до пошукових. У такій ієрархії навчальних задач передбачається поступове підвищення рівня самостійності студентів у навчальній діяльності.

За *ступенем самостійності* можна виділити такі задачі, які розв'язують студенти в процесі самостійної роботи з навчальним посібником: 1) задачі, що скеровані на наслідування заданого ззовні зразка; самостійне виконання в межах заданого зразка; самостійне доповнення зразка, заданого ззовні; 2) група задач, що передбачають дії без опори на зразок і вимагають високого ступеня самостійності в плануванні і відборі матеріалу, мобілізації з метою смислового наповнення свого повідомлення.

З кожним етапом з ускладненням завдань відбувається ускладнення пізнавальної і мовленнєвої діяльності, а, таким чином, прояв різного ступеня самостійності, різного рівня самостійної діяльності (відтворюючого, перетворюючого, творчого) при їх виконанні. Відсутність труднощів, на нашу думку, може бути перешкодою у розвитку самостійності. Ускладнення має відбуватися в плані ускладнення одночасно і процесуальної, і логіко-змістовної сторони діяльності. Визначена послідовність подачі завдань сприяє формуванню самостійності, виробленню вмінь поповнювати знання і застосовувати їх з різним ступенем самостійності.

Контроль ми вважаємо важливим елементом і етапом організації навчального процесу з іноземної мови, одною з функцій якого є стимулююча. Навчальний посібник "Import/Export Business" дає можливість здійснювати управління виконанням самостійної діяльності в процесі її планування (отримання знань про всі її компоненти: предмети, продукти, засоби, дії) і контролю (перевірки відповідності виконання орієнтовній основі дії).

Оскільки періодичний контроль за якістю засвоєння і корекція помилок є засобом управління процесом навчання, а самоконтроль є способом організації управління самостійною пізнавальною діяльністю, ми враховували ці положення при організації контролю засобами навчального посібника. Завдання посібника дозволяють здійснити поточний зворотний зв'язок у вигляді самоконтролю і контролю з боку викладача.

Самоконтроль в роботі над навчальним посібником "Import/Export Business" може бути здійснено у всіх його видах. Індивідуальний контроль виконується шляхом звірення з текстом, перекладним або тлумачним словником (при пошуку еквівалентів, синонімів, заповненні пропусків у реченнях, перекладі речень, тлумаченні понять, підборі дефініцій). Для корегування виконання складніших завдань другої групи, що вимагають трансформації наявних знань та індивідуального пошуку, можна задіяти взаємоконтроль і контроль з боку викладача. Правильність виконання завдання оцінює або студент-партнер (при взаємоконтролі), або студенти (групи або курсу) у процесі групового професійного спілкування - обговорення питань і розв'язання проблем, пов'язаних з професійною діяльністю. Груповий самоконтроль може здійснюватися в аудиторних заняттях, на консультаціях, або на науково-практичних конференціях при обговоренні вузько професійних проблем. Такий вид контролю, на наш погляд, надає більше можливості, ніж індивідуальний, для самостійних висновків, узагальнень, розвитку критичного мислення.

Такі форми контролю стимулюють самостійну роботу студентів, спонукають до творчої діяльності, дозволяють оцінити ефективність її організації, зокрема сформованість умінь і навичок оперувати фаховою терміносистемою, обсяг умінь та навичок спілкування іноземною мовою, навички самостійної роботи, рівень готовності студентів до розв'язання професійних завдань і виконання функцій, передбачених кваліфікаційними вимогами. Вибір конкретних форм контролю здійснюється, виходячи зі змісту, мети та складності завдань.

У процесі самостійної роботи над навчальними матеріалами посібника "Import/Export Business" студенти проходять послідовні етапи процесу навчання, на яких виявляються ті або інші функції навчального посібника.

- усвідомлення цілей і задач навчання: на цьому етапі навчальний посібник виконує мотиваційну функцію;
- ознайомлення з новим матеріалом: інформаційна функція здійснюється разом з мотиваційною, оскільки новизна є основою інтересу і мотивом подальшої діяльності;
- закріплення матеріалу відбувається в процесі виконання тренувальних вправ: тренувальна функція;
- контроль і оцінка результатів: коректуюча, контролююча функції, мотиваційна функція (виходячи з формули "успіх спричиняє за собою новий успіх").

На всіх етапах навчальний посібник організує самостійну діяльність студента за струк-

турою, логікою, способами викладення матеріалу, постановкою задач і контрольними завданнями, координує діяльність викладача і студентів з метою досягнення цілей навчально-виховного процесу. Виховні функції виявляються в тому, що студенти привчаються працювати самостійно, оволодівають прийомами самостійної діяльності, внаслідок чого виникає прагнення і вміння самостійно поновлювати знання, потреба в самоосвіті, формується самостійність як риса особистості.

Ми вважаємо, що в аудиторній самостійній роботі студентів з іноземної мови для підвищення мотивації слід широко використовувати ігрові форми і методи підготовки фахівців, які, як слушно відзначає Г. М. Друзь, "дозволяють не тільки оптимально враховувати професіографічні вимоги обраної студентами спеціальності, але й повністю засвоювати лексику-граматичний матеріал, розвивати іншомовну професійну компетенцію" [9, 83]. Ділова гра, в основу якої покладено комунікативну ситуацію, містить у собі можливості для самостійного індивідуального або колективного прийняття рішень щодо вибору цілей, завдань, системи дій, тобто для вироблення стратегії й тактики розв'язання проблеми, спілкування іноземною мовою на професійні теми. Створюються такі умови для того, щоб студент як особистість визначив ситуацію і свою поведінку в цій ситуації, встановив власні інтереси і можливість їх задовольнити, проявляючи ініціативу, самостійність і творчість у процесі пізнавальної, псевдопрофесійної та комунікативної діяльності. На нашу думку, імітаційно-ігрова форма і метод організації самостійної роботи студентів забезпечує їй професійне спрямування, позитивну мотивацію, сприяє пізнавальній активності студентів, формуванню творчості фахівця.

Існує цікавий досвід залучення студентів у ділову гру у формі листування, роботи з оригінальними джерелами інформації, проведення зустрічей клубу знавців англійської мови, засідань наукового студентського товариства тощо [5].

Дослідження та особистий досвід показали, що науково-дослідницька робота студентів з іноземної мови є перспективною формою організації самостійної роботи і активізації самостійної пізнавальної діяльності, яка стимулює професійний інтерес студентів, їх пізнавальну активність і самостійність. Все більший інтерес і практичну значущість набуває досвід проведення науково-практичних студентських конференцій з проблем економіки, де робочими мовами є іноземні. Студенти працюють з літературою іноземною мовою з вибраної економічної тематики, систематизують відібраний матеріал, роблять теоретичні і практичні ви-

сновки за поставленими завданнями. Для студента іноземна мова в цьому випадку є засобом отримання нової інформації та обміну інформацією у сфері своєї професійної діяльності.

Оскільки, останнім часом значно зросли технічні можливості студентів, актуальною в цих умовах є задача організації регулярної і продуктивної самостійної роботи студентів з іноземної мови з використанням допоміжних засобів навчання, які згідно з класифікацією Ч. Купісевича [4] включають візуальні, аудіальні, аудіовізуальні і частково автоматизуючі процеси навчання (програмовані підручники, дидактичні машини, лабораторії для вивчення мови, так звані автоматизовані класи).

У самостійній роботі з іноземних мов широко використовуються традиційні (нетехнічні) засоби і технічні засоби навчання. Серед технічних засобів навчання іноземній мові все ширше використовується комп'ютер і відповідне програмне забезпечення, зокрема, електронні словники, електронні перекладачі, тестові програми тощо.

Відомо, що програмоване навчання, яке, на нашу думку, можна назвати особливим видом самостійної роботи, забезпечує широкі можливості в організації пізнавальної діяльності студентів. Програмоване навчання дозволяє активізувати самостійну роботу студентів, підвищити мотивацію навчального процесу.

Аналіз основних організаційних та дидактичних засобів організації навчального процесу та самостійної роботи при вивченні іноземної мови в немовному ВНЗ показав, що одною з необхідних умов підвищення ефективності навчального процесу є така його організація, що сприяє формуванню у студентів внутрішньої мотивації щодо засвоєння знань та усвідомлення та розуміння цілі навчальної діяльності та позитивне ставлення до неї. Крім того, ми виходимо з того, що існують два підходи до рішення проблеми професійної підготовки студентів: 1) суспільно і державно значущий підхід, орієнтований на реалізацію потреб суспільства і держави у неперервному розвитку, з позиції якого відповідні цілі формулюються на підґрунті виділення функцій фахівця, сукупності його загальних і специфічних умінь, важливих для її реалізації, що об'єктивно необхідно для соціального становлення студентів;

2) особистісно значущий підхід, опора на який пов'язана із забезпеченням потреб кожного студента у загальному і професійному розвитку, який орієнтує на врахування установок фахівців, певного рівня сформованості фахових та інших цінностей, мотивів професійного становлення тощо.

Найбільш загальним цільовим орієнтиром фахової підготовки студентів називають інтег-

ральну готовність випускника ВНЗ до виконання професійних функцій, тобто складну інтегральну якість, яка визначається як заданою метою особистісно зорієнтованої фахової підготовки та умовами її реалізації, так і особистістю випускника ВНЗ. Компонентами такої готовності є: психологічна складова, яка базується на глибокому усвідомленні студентом потреби в оволодінні внутрішньо прийнятими професійними вміннями та якостями, самоцінному ставленні до них як до особистісно значущих щодо реалізації функцій спеціаліста; практична складова, тобто необхідний і достатній рівень сформованості у випускника всього комплексу значущих для професійної діяльності вмінь, яка забезпечує зовнішнє функціонування інтегральної готовності як системи і

готовність до самовдосконалення після отримання диплома.

Ми вважаємо, що, оскільки загальною метою навчального процесу у ВНЗ є формування інтегральної готовності майбутнього фахівця, то звідси впливає головне завдання щодо створення умов у забезпеченні гармонії між особистісно значущими і суспільно значущими потребами підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Цілі навчального процесу в неможливому ВНЗ мають бути спрямовані на актуалізацію потреби у самоформуванні інтегральної готовності до самостійної праці, накопиченні безпосереднього досвіду підготовки, його стимулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова В.В. Формування професійної спрямованості студентів-менеджерів на початковому етапі навчання (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. В. Волкова. – Луганськ, 2000. – 19 с.
2. Громцева А.К. Самообразование старшекласников общеобразовательной школы : метод. пособ. / А. К. Громцева. – Л.: ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1974. – 119 с.
3. Заика Е.В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе : учеб. пособ. / Е. В. Заика. – Харьков: ХГУ, 1991. – 72 с.
4. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Ч. Куписевич. – М.: Высшая школа, 1986. – 368 с.
5. Онучак Л.В. Планування та організація самостійної позааудиторної роботи студентів-економістів другого року навчання / Л. В. Онучак // Теоретичні питання освіти та виховання : [зб. наук. праць]. – К.: Вид. центр КДЛУ. – 2000. – № 13. – С. 67–71.
6. Сметанський М.І. Шляхи удосконалення педагогічної підготовки майбутніх учителів / М.І.Сметанський // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 36–39.
7. Смирнова М.І. Import/Export Business: навч. посіб. / М. І. Смирнова; наук. ред. Г. О. Козакова. – Сімферополь: КЕИ КНЕУ, 2002. – 200 с.
8. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе / [науч. ред. А. Д. Климентенко, А. А. Миролубова]. – М.: Педагогика, 1981. – 456 с.
9. Філологія. Методика. Педагогіка: [зб. наук. праць викл. кафедр інозем. мов та укр. мови і літ. Київського Національного економічного університету]. – К.: КНЕУ, 2002. – 166 с.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2009 р.

